

lijsten van te laten samenstellen. Hiertoe dient eerst een lijst van de in aanmerking komende werken met een codenaam en de meest recente uitgave te worden aangelegd. De gekozen teksten worden nagenoeg integraal op ponskaarten overgebracht met inbegrip van de interessante tekstvarianten en de opgeloste afkortingen (voorzien van een speciaal teken). De in de bron overgenomen citaten worden eveneens opgenomen, maar krijgen naar gelang hun herkomst (Bijbel, Kerkvaders, liturgie, oorkonden, enz.) een speciale aanduiding. De interpunctie wordt vereenvoudigd zodat slechts werkelijke zinnen door leestekens worden gescheiden. Voor elke bron geeft de eerste ponskaart een signalement dat wil zeggen juiste referentie en beschrijving. De volgende ponskaarten dragen telkens één regel tekst van de bewerkte uitgave. Na automatische controle op het perforeren worden zij dan op magneetband overgebracht. Hieruit worden dan door de computer *listings* van alle woorden met hun vindplaats getrokken. De overgang van deze lijsten naar een trefwoordenlijst gebeurt slechts ten dele automatisch om de verwarring met homoniemen te vermijden en om de trefwoorden een normale vorm te geven. De trefwoordenlijst wordt eveneens op magneetband geplaatst. Uiteindelijk zal een algemene trefwoordenlijst worden samengesteld, die voor elke vermelding tevens een zinvolle omringende tekst zal vermelden, en tevens de totale frequentie zal aangeven. Frequentielijsten per auteur of per werk kunnen ook bekomen worden en zullen bij de identificaties en de analyse van auteurs kunnen worden aangewend. Onnodig te zeggen dat de algemene trefwoordenlijst bij de studie van begrippen als *oppidum*, *vir nobilis*, *patria*, etc. een onschatbare hulp zal zijn. De resultaten van dit colloquium hebben wel duidelijk gemaakt dat de computer niet langer een duur speeltuig voor enkele 'originele' historici is, maar dat hij op alle terreinen van het historisch onderzoek een niet te versmaden werkinstrument zal zijn. Hij houdt echter een uitdaging in. De historicus zal zich met dit tuig moeten vertrouwd maken, met zijn mogelijkheden maar ook met zijn werkwijze. Het zal nooit volstaan dat hij met zijn materiaal naar een computerspecialist zal gaan om de gewenste informatie netjes afgedrukt te ontvangen. Hij zal slechts tot vruchtbare samenwerking met deze technici kunnen komen als hij zijn probleemstelling zelf duidelijk kan omschrijven in functie van de computertechniek. De grootste uitdaging wellicht is nog dat, nu massa's materiaal kunnen verwerkt worden, noodzakelijkerwijs uitgebreide ploegen zullen moeten worden samengesteld om dit materiaal te leveren en de resultaten op hun juiste waarde te interpreteren.

R. van Uytven

A. J. M. Beenakker, *Breda in de eerste storm van de opstand. Van ketterij tot beeldenstorm 1545-1569* (Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1971, xxviii en 187 blz.).

Deze Leidse dissertatie is de vrucht van een naar plaats en tijd beperkt historisch onderzoek. Uiteraard is het de bedoeling geweest om met deze detailstudie van een te overzien terrein, Breda tijdens het voorspel van de opstand, bij te dragen tot de kennis van het algemeen historisch proces van deze periode. Hoewel er eigenlijk slechts één centrale bron is, de reeds door Bakhuizen van den Brink in 1853 gepubliceerde sententie van de Raad van Beroerten van 17 augustus 1568 (door de auteur als een der bijlagen opgenomen), is er ook intensief gebruik gemaakt van aanvullende archivalische gegevens die het stedelijk archief van Breda, het Koninklijk Huisarchief te 's-Gravenhage en het Algemeen Rijksarchief te Brussel konden verschaffen. Zodoende wordt een vrij nauwkeurig beeld verkregen van het ontstaan en eerste optreden van de calvinistische gemeente te Breda in de jaren zestig, van het aandeel dat inkomelingen van elders (uit Antwerpen met name)

hadden en van het handelen der leidende figuren in het roerige jaar 1566. Van bijzonder belang is daarbij de weergave van de gestie van Philips van Marnix, die op het eind van 1565 te Breda verscheen en de meest prominente voorman van de Calvinisten ter plaatse werd, voorts de tekening van het omzichtig beleid van de prins van Oranje als heer der stad en van de door hem aangestelde stedelijke magistraat. Deze laatste liet voor en tijdens de beeldenstorm beelden en andere kerkelijke voorwerpen uit voorzorg verwijderen, waarmee hij 'in feite de calvinisten in de kaart speelde' (blz. 74). Ook wilde hij aan de aanhangers van de nieuwe religie binnen de stad plaatsen van bijeenkomst schenken op 24 augustus 1566, maar Lodewijk van Nassau regelde in opdracht van zijn broer de toewijzing van een schuurkerk buiten de stad (te Antwerpen had Oranje onder de drang der omstandigheden verdergaande concessies moeten doen).

De schrijver heeft ook een onderzoek ingesteld naar de sociale samenstelling van de calvinistische gemeente te Breda en haar consistorie. Zijn conclusie luidt dat de adepten tot alle lagen der bevolking hebben behoord, zowel tot de adel en de gegoede burgerij als tot de lagere milieus. Weliswaar heeft deze met behulp van de confiscatie-rekeningen van de Raad van Beroerten verrichte analyse slechts betrekking op 33 personen. Tot een schatting van het totaal aantal calvinisten ter plaatse durft Beenakker bij de onvolledigheid van het bronnenmateriaal niet te komen. De beeldenstorm zelf is ook hier geen massale beweging geweest: het aantal der uitvoerders ging de 20 niet te boven (zij althans behoorden vrijwel zonder uitzondering tot de laagste klasse). Het vonnis van 17 augustus 1568 trof 51 voortvluchtigen uit Breda met verbanning en confiscatie (slechts vier arrestanten waren in handen van de commissarissen van de Raad van Beroerten gevallen).

Het ware juistere geweest als de schrijver zijn boek genoemd had: Breda in de tijd van de Beeldenstorm. Het gedeelte dat over de ketterij voor 1560 handelt, beslaat in feite slechts twee paragrafen van hoofdstuk II, zijnde niet meer dan 10 bladzijden, en ook dan is de oogst nog vrij mager. Wellicht vangt het geraadpleegde protocol van schepenvonnissen van Breda pas met het jaar 1544 aan en heeft deze omstandigheid invloed gehad op de bepaling van de terminus a quo. Het is mogelijk dat de fase van het revolutionaire Anabaptisme hier weinig sporen heeft nagelaten, maar dat er omtrent de verbreiding van lutherse en sacramentistische leringen in de jaren twintig totaal niets te melden valt, is uitermate onwaarschijnlijk gezien de situatie elders in Brabant en in het nabije Antwerpen. Boeken als die van De Hoop Scheffer (zie over Sacramentisten te Breda en Bergen op Zoom in 1529 aldaar blz. 502) en Knappert ontbreken in de literatuurlijst.

Door zijn tijdsafbakening in de titel volgt B. de traditionele misvatting als zou de Hervorming in de Nederlanden een zaak van de jaren zestig zijn en eigenlijk in 1566 pas goed op gang zijn gekomen. In de historiografie van de Nederlandse opstand is het een niet ongebruikelijke praktijk om over de voorgeschiedenis van het protestantisme sinds Cornelis Hoen en Hendrik Rol met zevenmijlslaarzen heen te stappen. De schrijver had in dit opzicht het goede voorbeeld van een zijner mentoren, Dr Woltjer, in diens *Friesland in Hervormingstijd* voor ogen kunnen houden. Wat speciaal de doperse richting betreft, de op blz. 63 genoemde Jan de Wever is van meer dan alleen plaatselijk belang, wanneer het hier om de vooraanstaande Hans Busschaert de Wever gaat, die in 1555 als oudste was opgetreden (zie K. Vos, *Menno Simons*, 1914, blz. 144 vlg. en diens 'Doopsgezinden te Antwerpen, in BCRH, 1920).

A. F. Mellink

This is a most disappointing book. It is clearly a labour of love, but it is also an instance of 'love's labour lost'. The author has taken a great deal of trouble and read widely; but he has got his priorities wrong and he has misread or misunderstood many of the works which he has used. He states in his preface that the importance of the Dutch presence in the Caribbean during the seventeenth century has not yet been fully realised, and that 'accounts of Dutch achievements are not available, except in the accounts of their foes'. This is nonsense, as a glance at his own bibliography shows. He lists the works of W. R. Menkman, George Edmundson, and J. A. Williamson, and he could have added W. J. van Balen, *Hollandsche Kapers op Amerikaansche kusten* (Leiden, 1942), to the books which deal, in whole or in part, with his subject. There is ample material available in print about the vicissitudes of the fighting between Dutch, Spaniards, French and English in the Caribbean, and we certainly do not need a 650-page work on this subject.

What we *do* need is a work in English on Dutch settlement and trade (not wars) in Guiana and the Caribbean Islands. Between 1630 and 1650, the Dutch transformed the society and the economy of the British West Indian islands, and especially of Barbados, by introducing sugar as a staple crop and West African slaves as a labour force. In this and in other respects, the Dutch merchants and skippers performed the essential functions of middlemen at lower rates than their competitors in England were able or willing to do, as the Barbadian planters emphatically declared on the eve of the first Anglo-Dutch war in 1651. To a lesser extent, perhaps, the Dutch did the same thing for the economy of the French islands. Dr. Goslinga does, of course, make some references to this, but he does not develop the topic in any depth. A far better idea of the magnitude and importance of the Dutch contribution can be gathered from the pages devoted to it by Carl and Roberta Bridenbaugh, *No Peace beyond the Line. The English in the Caribbean, 1624-1690* (Oxford University Press, 1972). Similarly, as regards Surinam, new light has been thrown on its social and economic history by J. M. van der Linde, *Surinaamse suikerheren en hun kerk. Plantagekolonie en handelskerk ten tijde van Johannes Basseliers, predikant en planter in Suriname, 1667-1689* (Wageningen, 1966), a work which, significantly enough, does not figure in his extensive bibliography. Several of De Ruyter's early journals of his voyages to the Caribbean (and especially Barbados) can be consulted in the Rijksarchief, but Dr. Goslinga does not seem to have tapped this potentially promising source for the vital decade of 1640-50.

The author might reply that he is not interested in social or economic history, but concerned only with martial exploits by sea and land; but even here he is an unsure guide. He does not seem to have an adequate knowledge of nautical terminology, and his ships fire 'volleys' rather than broadsides, and 'turn about' rather than tack (pp. 385-7, for some typical landlubberly English). He entirely misunderstands Cromwell's role in the first Anglo-Dutch war, thinking that he was anti-Dutch; whereas the Protector, though criticising the Dutch for 'preferring gain to godliness,' because they declined to join in his Protestant crusade against Spain, met the Dutch negotiators more than half-way in 1653-54. He wound up the war by a compromise peace, when England, with over 100 warships at sea, could have imposed what terms Cromwell chose on the Dutch with only 36 or 37. The author is likewise entirely wrong in his assessment of the Treaty of Westminster in 1674. On p. 384, he attributes the leadership of the peace party in England in 1665 to Albemarle and of the war-party to Clarendon, when the truth was exactly the other way round. On p. 469, describing Cornelis Evertsen's expedition to the West in 1673, he states that Evertsen was off St. Helena in February 1673, when the Zeeland admiral never went within a thousand miles of that island, as is perfectly clear from the very source that Dr.